

Knyaz Aslan İlyas oğlu
Bakı Dövlət Universiteti
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
knyazaslan@bsu.edu.az

Ellada Məmməd qızı Balayeva
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dissertantı
e-mail: elladabalayeva@bsu.edu.az

UDC 655.1

**NIZAMI GƏNCƏVİNİN HƏYATI VƏ ƏDƏBİ İRSİ
ELMİ NƏŞRLƏRDƏ
("Elm" nəşriyyatında çapdan çıxmış kitabların
mövzu-tipoloji təhlili)**

Xülasə: Məqalədə müasir dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin nəşrinə hazırlıq məsələləri araşdırılır. Burada dahi mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin əsərlərinin nəşri nümunə kimi göstərilir. Şairin Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının "Elm" nəşriyyatında çap olunmuş əsərlərinin filoloji tərcümələri, yaradıcılığına həsr olunmuş monoqrafiyalar, ümumiyyətlə, Nizamişünaslıq sahəsində aparılan araşdırmaların nəşri və s. haqqında da məlumat verilir.

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, Nizami Gəncəvi, mətnşünaslıq, klassik ədəbiyyat, klassik irsin redaktəsi, klassik əsərlərin nəşri, "Elm" nəşriyyatı.

Knyaz Aslan İlyas oğlu
Ellada Mamed gizi Balayeva

**Life and literary heritage of Nizami Ganjavi in scientific publications
(Thematic and typological analysis of the books
of the publishing house "Elm" ("Science"))**

Summary: The article explores the issues of preparation for publication of works of the classics of Azerbaijan literature in the modern period.

As an example, the article cites the publication of the works of the great artist Nizami Ganjavi. Information was also provided on the philological translations of the poet's works published by the "Elm" ("Science") publishing house of the National Academy of Sciences of Azerbaijan, and monographs dedicated to his work.

Key words: Azerbaijani literature, Nizami Ganjavi, textual criticism, classical literature, editing of classical heritage, publishing of classical works, "Elm" ("Science") publishing house.

Князь Аслан Ильяс оглу
Эллада Мамед гызы Балаева

Жизнь и литературное наследие Низами Гянджеви
в научных изданиях

(Тематико-типологический анализ книг издательства "Элм" ("Наука"))

Резюме: В статье были исследованы вопросы подготовки к изданию произведений классиков Азербайджанской литературы в современный период.

В качестве примера в статье приводится публикация произведений великого художника Низами Гянджеви. Также была предоставлена информация о филологических переводах произведений поэта, изданных издательством "Элм" ("Наука") Национальной академии наук Азербайджана, и монографий, посвященных его творчеству.

Ключевые слова: Азербайджанская литература, Низами Гянджеви, текстология, классическая литература, редактирование классического наследия, издания классических произведений, издательство "Элм" ("Наука").

Giriş

Əsl sənət əsərlərinin dəyəri əsrlər keçsə də öz heç vaxt azalmır, əksinə, nəsilərin mənəvi tərbiyəsində, bədii-estetik zövqünün formalaşmasında əvəzsiz rola malik olur. Tarixin ayrı-ayrı mərhələlərində yaradılan mənalı-məzmunlu ədəbi əsərlər zaman keçdikcə klassik incilərə dönür, milli söz sənəti ilə yanaşı dünya ədəbiyyatını zənginləşdirir, bəşəriyyətin sərvətinə çevrilir. Elə buna görə də keçmiş dövrlərdə yazılmış ədəbi şedevrlər çağdaş ədəbiyyatın özülünü möhkəmləndirir, eləcə də söz yaradıcılığının gələcək inkişafının istiqamətlərini milli köklərə bağlanmaqla müəyyənləşdirir.

Ulu öndər Heydər Əliyev klassik ədəbiyyatdan danışarkən demişdir: "Ədəbiyyatı, mədəniyyəti, bədii əsərləri, yüksək incəsənət əsərlərini yaradan insanlar həmişə fədakar olurlar. Onlar fitri istedadı ilə bərabər fədakar olmasalar, böyük sənətkar da ola bilməzlər.

Siz gənclər bunu bilirsiniz, amma daha dərinə bilməlisiniz ki, ən qədim dövrlərdən bizə gəlib çatmış, indi fəxr etdiyimiz ədəbiyyat əsərlərinin - Nizaminin, Nəsiminin, Füzulinin, Vaqifin, Mirzə Fətəli Axundovun, yaxud digərlərinin əsərlərinin heç birisi asanlıqla yaranmayıb. Heç də hamı bilmir ki, bu əsərlərin yaranması üçün onlar nə qədər zəhmət, əziyyət çəkiblər, nə qədər fədakarlıq göstəriblər" [1].

Prezident İlham Əliyevin 5 yanvar 2021-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi İli" elan edilməsi haqqında" Sərəncamı həm dövlətimizin milli irsə verdiyi dəyərin parlaq ifadəsi, həm də xalqımızın möhtəşəm ədəbi sərvətlərinin zənginliyini bütün dünyaya bir daha nümayiş etdirmək baxımından çox əhəmiyyətlidir. Buna görə də ustad şairimiz

Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığına dair nəşrlərin kitabşünaslıq baxımından araşdırılması qarşıda duran mühüm məsələlərdəndir.

Klassik ədəbi irsin nəşrindən bəhs edən professor Əziz Mirəhmədovun fikirləri bu mənada diqqətəlayiqdir: "Fəlsəfi və sosioloji, estetik və etik, tənqidi və pedaqoji, dini və mifoloji, fikrin obrazlı vəhdətdə, üzvi sintezdə ifadəsi kimi meydana çıxmış klassik Azərbaycan ədəbiyyatına bütün dünya ensiklopedik mahiyyətli baxır. O, eyni zamanda orta əsrlərin çox mühüm hadisələrini əks etdirən, tarixi şəxsiyyətlər haqqında mötəbər məlumat verən, elə ona görə də böyük elmi-tarixi, elmi-idrak əhəmiyyətli məxəzdir".

Professor İsmayıl Vəliyevin yazdığı kimi, klassik bədii əsərlər çapa müəlliflərin iştirakı olmadan hazırlanmışına görə redaktorların məsuliyyətini xeyli artırır. Klassik ədəbiyyatın araşdırılması, tədqiqi, öyrənilməsi, nəşrə hazırlanması istər texniki, istərsə də bədii tərtibatı baxımından çoxlu zəhmət, spesifik bilik, xüsusi ustalığ, təcrübə, qayğı, diqqət tələb edən işdir [11, s.109].

Azərbaycanda klassiklərin əsərlərinin toplanması, öyrənilməsi, tədqiqi və nəşri sahəsində müəyyən təcrübə toplanılmışdır. Bu baxımdan Nizami Gəncəvi ədəbi irsinin öyrənilməsi, tədqiqi, təbliği istiqamətində Milli Elmlər Akademiyasının, o sırada "Elm" nəşriyyatının fəaliyyəti tədqirəlayiqdir.

Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan Elmlər Akademiyası nəşriyyatının Nizami nəşrləri

1938-ci il iyul ayının 25-də Azərbaycan KP MK "Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illiyinin bayram edilməsi haqqında" qərar qəbul etmişdi.

1940-cı ildə SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan Filialının Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun elmi ictimaiyyətə təqdim etdiyi "Böyük Azərbaycan şairi Nizami: epoxası – həyatı – yaradıcılığı" adlı sanballı monoqrafiya xüsusi maraq doğurur. Nəfis tərtibatlı bu kitabın müəllifi görkəmli şərqşünas alim, professor Yevgeni Bertelsdir. Kitab SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan Filialı Prezidiumunun sərəncamı ilə çap edilmişdir. Əsərin Azərbaycan dilinə tərcüməçisi Zahid Abdullayev, nəşrin redaktoru Arif Dadaşzadədir [2].

Professor Yevgeni Bertels kitaba 4 iyun 1939-cu il tarixli "Müqəddimə"də yazır: "Bu kiçik əsər öz qarşısına çox sadə bir vəzifə qoymuşdur. Bu vəzifə Azərbaycan ədəbiyyatı ilə yaxşı tanış olmayan bu böyük şairin kim olduğunu, necə bir şəraitdə yaşayıb yaratdığını, yaradıcılığının böyük bədii əhəmiyyətini və onun dünya ədəbiyyatı qarşısındakı böyük xidmətlərini anlatmaqdır. Lakin bu vəzifə nə qədər sadə olsa da, onu yerinə yetirmək çox da asan deyil, çünki ancaq tədqiq olunmuş, düzgün elmi təhlildən keçirilmiş bir şey haqqında sadə dil və sadə ifadə ilə əsər yazmaq olar" [2, s.6].

Müəllifin ön sözdə daha sonra vurğuladığı kimi: "Bu kitab oxucunun diqqətini Nizamiyə cəlb edərək, onun gözəl əsərləri ilə yaxından tanış olmaq zərurətini oxucuya anlada bilsə, kitabın vəzifəsi yerinə yetirilər, kitab faydalı və lazımlı olar" [2, s.7].

Göy rəngli, qalın cildli, zərif illüstrasiyalı nəşrin bədii tərtibatı ordenli rəssam Rüstəm Muftafayevə və rəssam Lətif Kərimova məxsusdur. Kitab Elmlər Akademiyası Azərbaycan Filialı nəşriyyatında nəşrə hazırlanmış, Azpoliqrafın "Qızıl Şərq" mətbəəsində 150 səhifə həcmində, 3150 nüsxə tirajla çap edilmişdir.

Qeyd edək ki, Yevgeni Bertelsin "Böyük Azərbaycan şairi Nizami: epoxası – həyatı – yaradıcılığı" adlı kitabı həmin kitabı 2017-ci ildə "Təhsil" nəşriyyatında yenidən işıq üzü görmüşdür. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin (indiki Mədəniyyət Nazirliyinin) dəstəyi ilə çap olunan nəşrə Xalq yazıçısı Elçin "Ön söz" yazmışdır.

1941-ci il aprel ayının 29-da Azərbaycan KP MK-nın büro iclasının qərarı ilə Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinin keçirilməsinin rəsmi tarixi müəyyənləşdirilmiş, təntənəli tədbirin 16 oktyabr 1941-ci ildə təşkil qərara alınmışdı. İkinci Dünya müharibəsinin başlanması tədbirlər planını dəyişdirsə də, 19 oktyabr 1941-ci ildə – Leningrad (Sankt-Peterburqun) şəhərinin blokadasının 42-ci günündə Dövlət Ermitajında Nizaminin 800 illik yubileyinin qeyd olunması Azərbaycanın dahi şairinə verilən yüksək dəyərin təzahürü, dərin hörmət və ehtiramın təcəssümü idi. Belə mədəni tədbirlərin elmi nəticəsi olaraq SSRİ EA Azərbaycan filialı, o cümlədən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu mütəfəkkir şairimizin həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş kitablar hazırlayıb nəşr etdirmişdir.

Müharibədən sonra Nizaminin yubileyinə hazırlıq işləri daha da genişlənmiş, 1947-ci ildə Azərbaycan SSR EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu "Nizami Gəncəvi" adlı məqalələr məcmuəsini nəşr etdirmişdir.

1947-ci ildə Azərbaycan SSR EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu eyni zamanda Nizami Gəncəvinin "İqbalnam" əsərini çapdan buraxdırmışdır. Kitabın tərtibçisi F.Babayev, redaktoru Y.Bertelsdir. Mətni fars dilində olan bu nəşr 234 səhifədən ibarətdir, tirajı isə 2000 nüsxədir.

Azərbaycan SSR EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəşrə hazırladığı üçcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı" Azərbaycan Elmlər Akademiyası Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə çap olunmuş nəşrlər arasında müstəsna yer tutur. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatında işıq üzü görmüş bu irihəcmli fundamental nəşr çoxsaylı alimlər ordusunun uzunmüddətli zəhmətinin mükəmməl bəhrəsi kimi bu gün də öz dəyərini saxlayır. Nəşrin ümumi redaksiya heyətinə Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Məmməd Arif Dadaşzadə daxildir.

1960-cı ildə çapdan çıxmış 592 səhifəlik (37 çap vərəqi həcmində) I cildin redaktorları isə Həmid Araslı, Mirzağa Quluzadə, Məmməd Cəfər Cəfərovdur.

Tirajı 20 min nüsxədən ibarət olan üçcildliyin I cildi Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim dövrlərdən XVIII əsrin sonuna qədərki mərhələsinə əhatə edir. Cildin 106-194-cü səhifələrində verilmiş "Nizami Gəncəvi" oçerkinin müəllifi Məmməd Mübariz Əlizadədir.

1966-cı ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Yaxın və Orta Şərq Xalqları İnstitutu Əli Abbasovun "Nizami Gəncəvinin "İsgəndərnamə" poeması" monoqrafiyasını nəşrə təqdim etmişdir. Azərbaycan Elmlər Akademiyası Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə çap olunmuş əsərin redaktoru professor Həmid Araslıdır. Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatında hazırlanmış həmin kitab Azərbaycan Respublikası Nazirlər Soveti yanında Mətbuat Komitəsinin "Elm" mətbəəsində qalın cildde 200 səhifə həcmində, 1300 nüsxə tirajla çapdan buraxılmışdır.

Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun tövaiyəsi və Azərbaycan Elmlər Akademiyası Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə çap olunmuş "Şərq ədəbiyyatında "Xosrov və Şirin" mövzusu" kitabının müəllifi filologiya elmləri doktoru Qulamhüseyn Beqdelidir. 1970-ci ildə "Elm" nəşriyyatında çapdan buraxılmış bu sanballı monoqrafiyanın redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Mirzağa Quluzadədir. Qalın cildli kitabın həcmi 372 səhifə, tirajı 5000 nüsxədir.

"Elm" nəşriyyatı 1979-cu ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor Azadə Rüstəmovanın (R.Azadə) "Nizami Gəncəvi (həyatı və sənəti)" monoqrafiyasını çapdan buraxmışdır. Əsər Azərbaycan Elmlər Akademiyası Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə çap olunmuşdur. Kitabın redaktoru akademik Mirzə İbrahimovdur. Annotasiyada qeyd olunur ki, bu nəşrin hazırlanması Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin xalqımızın dahi şairi Nizami Gəncəvinin ədəbi irsinin öyrənilməsi, nəşri və təbliğini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında 5 yanvar 1979-cu il qərarı ilə səsleşir. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsinin mətbəəsində 9350 nüsxə tirajla buraxılmış qalın cildli kitab 212 səhifədən ibarətdir. Kitabın sonunda əsərin ingilis dilində xülasəsi verilmişdir.

1979-cu ildə "Elm" nəşriyyatının təqdim etdiyi nəfis nəşrlərdən biri də Qasım Cahaninin "Azərbaycan ədəbiyyatında Nizami ənənələri (XII-XVII)" kitabıdır. Monoqrafiya Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda nəşrə hazırlanmış, EA-nın Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə çap olunmuşdur. Cəmi 204 səhifədən ibarət olan və 3240 nüsxə tirajla buraxılan bu qalın cildli kitabın redaktoru filologiya elmləri doktoru İmamverdi Həmidovdur.

Dahi şairimizin 840 illik yubileyi ərəfəsində şərqşünas akademik Aqafangel Krımskinin uzun illər arxivdə qalan "Nizami və müasirləri" ("Низами и его современники") monoqrafiyası Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda nəşrə hazırlanmışdır. Əsər EA-nın Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı əsasında akademik Ziya Bünyadov və filologiya

elmləri doktoru Qəzənfər Əliyevin redaktəsi ilə 1981-ci ildə "Elm" nəşriyyatında rus dilində çapdan buraxılmışdır. Nəşrə Qəzənfər Əliyev "Akademik A.Y.Krımski və onun "Nizami və müasirləri" (Академик А.Е.Крымский и его сочинение "Низами и его современники") adlı geniş ön söz yazmışdır. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsinin mətbəəsində 10000 nüsxə tirajla çap edilmiş kitabın həcmi 488 səhifədir.

Ümumiyyətlə, sovet dövründə Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı Azərbaycan Elmlər Akademiyasının nəşriyyatında işıq üzü görmüş 4 monoqrafiyanın ümumi həcmi 65 çap vərəqi, tirajı isə 13800 nüsxə olmuşdur.

Nizami əsərlərinin filoloji tərcümələri

1980-ci illərin əvvəllərində Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən Nizami Gəncəvinin 840 illik yubileyi münasibəti ilə şairin əsərlərinin filoloji tərcüməsinin nəfis tərtibatla nəşrə hazırlanması və "Elm" nəşriyyatında işıq üzü görməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu nəşrlər EA-nın Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə çap olunmuşdur.

Şairin "Sirlər xəzinəsi" poemasının daxil olduğu ilk kitab professor Rüstəm Əliyevin filoloji tərcüməsi, izahları, şərhləri və lüğəti ilə 1981-ci ildə buraxılmışdır. "Giriş" in müəllifi Həmid Araslı, nəşrin redaktorları isə Vaqif Aslanov və Əziz Mirəhmədovdur.

Nəşriyyat 1981-ci ildə "Xosrov və Şirin" poemasının filoloji tərcüməsini çap etmişdir. Filoloji tərcümə, izahlar və qeydlər professor Həmid Məmmədzadəyə məxsusdur. "Müqəddimə"nin müəllifi Həmid Araslı, kitabın redaktorları Tahir Məhərrəmov və Əhmədağa Əhmədovdur.

1981-ci ildə nəşr edilmiş "Leyli və Məcnun" poemasının filoloji tərcüməsinin, izahların və qeydlərin müəllifi professor Mübariz Əlizadədir. Kitab akademik Mirzə İbrahimov "Leyli və Məcnun" adlı ön söz yazmışdır. Nəşrin redaktoru professor Rəhim Sultanov, çapa hazırlayanı Ə.Hüseynov, rəyçisi filologiya elmləri doktoru Tahir Məhərrəmovdur.

Dahi sənətkarın 1983-cü ildə çapdan çıxmış "Yeddi gözəl" əsərinin əvvəlində verilən "Institutdan" adlı ön sözdə deyilir ki, klassik və müasir mədəniyyətə böyük dövlət qayğısının təzahürü olan qərarlara əsasən Nizami irsinin nəşri sahəsində xeyli iş görülmüşdür. Azərbaycan və rus dillərində filoloji və mənzum tərcümələrinin yeni nəşrləri hazırlanmış, onların bir çoxu keçən il (1981-ci il nəzərdə tutulur – K.A.) nəfis şəkildə çapdan buraxılmışdır.

Daha sonra qeyd olunur ki, təqdim olunan kitabda Nizaminin "Yeddi gözəl" poemasının filoloji tərcüməsi verilir. Şairin 800 illik yubileyi zamanı tərtib və nəşr edilmiş elmi-tənqidi mətnlər silsiləsində "Yeddi gözəl" mətni olmadığına və belə bir mətn Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasında indi hazırlandığına görə, tərcümə üçün məşhur İran nizamişünası Vəhid Dəstgirdinin nəşrindəki mətn əsas götürülmüşdür.

Əsərin filoloji tərcüməsi, izahları və qeydləri professor Rüstəm Əliyevindir. Nəşrin elmi redaktoru Əhmədağa Əhmədov, rəyçisi Tahir Məhərrəmovdur. Kitabda ön sözü kimi akademik Məmməd Arifin "Yeddi gözəl" in mənzum tərcüməsinə 1947-ci ildə yazdığı müqəddimə təkrar verilmişdir.

1983-cü ildə nəşr olunmuş "İsgəndərnamə" poemasının "Şərəfnamə" adlı birinci hissəsinin filoloji tərcüməsi, izahları və qeydləri professor Qəzənfər Əliyevə məxsusdur. Əsərin redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Həmid Məmmədzadə, rəyçisi isə filologiya elmləri doktoru, professor Rəhim Sultanovdur.

"Institutdan" adlı ön sözdə qeyd olunur ki, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nizami komissiyasının Mətnşünaslıq qrupu "Şərəfnamə" tərcüməsində Y.E.Bertelsin vaxtilə bu poemanın SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülmüş rusca filoloji tərcüməsinə ("Искендернаме", Баку, 392 стр.) yazdığı müqəddiməni müəyyən ixtisarla tərcümə edib verməyi məqsəduyğun saymışdır.

"İsgəndərnamə" poemasının "İqbalnamə" adlı ikinci hissəsini isə Vaqif Aslanov filoloji tərcümə etmişdir. Əsərə yazılmış izahlar fəlsəfə elmləri doktoru Zümrüd Quluzadənin və filologiya elmləri doktoru Vaqif Aslanovundur. Bu hissənin redaktoru fəlsəfə elmləri doktoru Əhməd Əminzadə, rəyçisi isə filologiya elmləri doktoru Əkrəm Cəfərdir. "Müqəddimə"nin müəllifi Zümrüd Quluzadədir. "Institutdan" adlı ön sözdə vurğulandığı kimi, hər iki əsərin tərcüməsi üçün Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən hazırlanmış 1947-ci ildə çap olunmuş elmi-tənqidi mətn (tərtib edənlər Ə.Ə.Əlizadə və F.Babayev) əsas götürülmüşdür.

Nizaminin "Lirika" adlı kitabı 1983-cü ildə işıq üzü görmüşdür. Tərtib edən və redaktoru Xəlil Yusifov, filoloji tərcümə, şərhlər və qeydlər Məmməd Mübariz Əlizadəndir.

Cədvəl 1.

Nizami Gəncəvi əsərlərinin "Elm" nəşriyyatında çapdan çıxmış filoloji tərcümələri

Əsərin adı	Nəşr ili	Səhifəsi	Çap vərəqi	Tirajı
Sirlər xəzinəsi	1981	248	15,5	4.000
Xosrov və Şirin	1981	376	23,5	4.000
Leyli və Məcnun	1981	292	18,25	4.000
Yeddi gözəl	1983	360	22,5	4.000
İsgəndərnamə	1983	652	40,75	4.000
Lirika	1983	164	10,18	4.000
Cəmi		2.092	130,68	24.000

**Müstəqillik dövründə "Elm" nəşriyyatının
Nizami irsinə töhfələri**

Müstəqillik illərində "Elm" nəşriyyatının çap məhsulları arasında Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı nəşrlər xüsusi yer tutur. Bu baxımdan Azərbaycan EA Tarix İnstitutunun Arxeologiya və Etnoqrafiya Sektorunun təqdim etdiyi "Nizami və etnoqrafiya" monoqrafiyasının nəşri tədqiqatçı hesab oluna bilər. 1992-ci ildə işıq üzü görmüş 280 səhifəlik bu əsərin müəllifi Şirin Bünyadovadır.

1997-ci ildə Vaqif Arzumanlının "Nizami Gəncəvinin dünya şöhrəti" kitabı "Azərbaycan Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyinin və "Elm" nəşriyyatının birgə nəşri kimi 2000 nüsxə tirajla işıq üzü görmüşdür. Azərbaycan Elmlər Akademiyası Milli Münasibətlər İnstitutunun çapa təqdim etdiyi 184 səhifəlik həmin fundamental monoqrafiyanın redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Teymur Əhmədovdur. Filologiya elmləri doktoru, professor Vaqif Arzumanlının "Unudulmaz alim dostum, görkəmli şerqşünas Qəzənfər Əliyevin əziz xatirəsinə" epigrafi ilə başlayan kitabın annotasiyasında vurğulanır ki, əsər müəllifin Nizamişünaslıq sahəsində apardığı iyirmi illik axtarırlarının nəticəsidir [3, s.7].

Sonrakı illərdə isə nəşriyyat Azadə Rüstəmovanın "Nizami və onun poeziya sələfləri" (1999, 280 s.), "Nizaminin poetikası" (2004, 454 s.), Zakir Məmmədovun "Nizaminin fəlsəfi düşüncələri" (2000, 84 s.), Teymur Kərimlinin "Nizami və tarix" (2002, 244 s.), Əsgər Sərkəroğlunun "Azərbaycanın peyğəmbərleşən mütəfəkkir şairi" (2004, 594 s.), Fərman Rzayevin "Nizami Gəncəvi və teatr" (2008, 372 s.) və s. monoqrafiyalarını çapdan buraxmışdır.

"Nizami irsi milli müstəqillik dövründə" mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları 2006-cı ildə 88 səhifədən ibarət buraxılmışdır. Topluya 10 iyun 2005-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda təşkil edilmiş elmi məclisə təqdim edilmiş məruzələrin tezisləri daxil edilmişdir. Toplunun redaktorları Bəkir Nəbiyev və Teymur Kərimlidir.

2019-cu ildə "Elm" nəşriyyatı tərəfindən hazırlanaraq çap olunmuş "Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasının şərh və lüğət (anonim əlyazma)" adlı 88 səhifəlik kitab da diqqəti cəlb edir. Kitab AMEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə nəşr olunmuşdur. Nizaminin "Xosrov və Şirin" poeması ilə bağlı, müəllifi bəlli olmayan, təqribən XX əsrin 30-40-cü illərinə aid əlyazmanı transliterasiya edərək geniş "Ön söz" və altıyazılarla nəşrə hazırlayan Əzizəğa Nəcəfzadədir. Kitaba əlavə olunan ön sözdə əlyazmanın qələmə alınma tarixi, əsərin yazılma səbəbləri, təxmini müəllifi haqqında apardığı elmi araşdırmanın nəticələri açıqlanır və əsərin Azərbaycan nizamişünaslığında yeri haqqında məlumat verilir. Yeni əlyazma Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasının Rəsul Rza tərəfindən edilən bədii

tərcüməsinin ilk variantına yazılan şərhərdən biridir. Kitab poemaya yazılan şərh, əsərdəki tarixi, əfsanəvi adlar və coğrafi terminlərin izahı, çətin anlaşılan sözlərin lüğəti olmaqla üç mühüm hissədən ibarətdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın dahi mütəfəkkir şairi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 ilinin tamam olması münasibəti ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamına əsasən 2021-ci il ölkəmizdə "Nizami Gəncəvi ili" elan edilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq "Elm" nəşriyyatında bir sıra kitablar çapdan buraxılmışdır.

2021-ci ildə çap edilmiş maraqlı monoqrafiyalardan birinin müəllifi dosent Eldar Əmirovdur. Rus dilində nəşr edilmiş "Şairlik şöhrətinin kölgəsində qalmış mütəfəkkir: Nizami Gəncəvinin elmi dünyagörüşü haqqında" (Эльдар Амиров. Мыслитель, затменный славой поэта: о научном мировоззрении Низами Гянджеви) adlı 232 səhifəlik bu əsər Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Nizami Gəncəvinin elmi baxışlarının təhlilinə həsr edilmişdir. Monoqrafiyanın elmi redaktoru akademik Ramiz Mehdiyev, redaktorları akademiklər İsa Həbibbəyli və İradə Hüseynova, professor Məmməd Əliyev, rəyçisi isə professor İlham Məmmədzadədir. Müəllif monoqrafiyanı yazarkən Nizaminin əsərlərindən, şairin yaradıcılığı ilə bağlı mənbələrdən, elmi tədqiqatlardan və bibliografik göstəricilərdən istifadə etmişdir [4].

2021-ci ildə işıq üzü görmüş nəşrlərdən biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının İnnovativ layihələr və metodik təminat şöbəsinin müdiri Səyyarə Məmmədovanın "Nizami Gəncəvi irsinin kitabxanalarda təbliği" adlı metodik vəsaitidir. "Nizami Gəncəvi ili"nə layiqli töhfə olan nəşrin elmi redaktoru AMEA MEK-in baş direktoru, professor Məmməd Əliyev, ixtisas redaktoru MEK-in Bibliografiya şöbəsinin müdiri, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi Xuraman İsmayılova, rəyçiləri AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Nizamişünaslıq şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Zəhra Allahverdiyeva və Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının direktoru, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Nigar İsmayılova [10; 11].

Nəfis tərtibatla çap edilən 92 səhifəlik metodik vəsaitdə AMEA-nın elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanalarında Nizami Gəncəvinin 880 illiyi ilə əlaqədar yubiley tədbirlərinin keçirilməsi üsulları və formaları haqqında məlumat verilir. Vəsaitdə "Xəmsə"nin dünya kitabxanalarında saxlanılan əlyazmalarına dair materiallar da toplanmışdır. Azərbaycanda nizamişünaslığın inkişafında xidmətləri olan alimlərin əsərləri haqqında bibliografik məlumatların verilməsi metodik vəsaitin əhəmiyyətini artırır [10; 11].

Bununla yanaşı, Azərbaycan MEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun "İncəsənət və mədəniyyət problemləri" jurnalının (№76), Elm Tarixi İnstitutunun "Elm tarixi və elmişünaslıq" jurnalının xüsusi buraxılışları da "Nizami Gəncəvi ili"nə həsr olunmuşdur.

Eyni zamanda "Kardeş Kalemler" jurnalının Nizami Gəncəvinin 880 illiyinə həsr olunmuş xüsusi buraxılışı AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu və Avrasiya Yazarlar Birliyinin birgə nəşri (№174) olaraq 100 səhifə həcmində Türkiyənin Ankara şəhərində işıq üzü görmüşdür.

Şota Rustaveli adına Gürcü Ədəbiyyatı İnstitutu, Kembric Universiteti və AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun birgə elmi tədqiqat layihəsi olan "Şota Rustaveli və Nizami Gəncəvi" adlı 510 səhifə həcmində kitab isə Gürcüstanın Tbilisi şəhərində nəşr edilmişdir.

Nəticə

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının rəsmi veb saytında "Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi İli" elan edilməsi ilə əlaqədar Milli Elmlər Akademiyasının nəşrləri" adlı geniş siyahı yerləşdirilmişdir. Həmin siyahıda bütövlükdə 24 nəşrin bibliografik təsviri göstərilmişdir. Onlardan 22-si kitab, 2-si isə jurnaldır. Bu nəşrlər arasında akademik Ramiz Mehdiyevin "Nizami Gəncəvi: mütəfəkkirin irsi dünya mədəniyyəti və milli özünüdərk kontekstində" (rus dilində, 100 s.), İsa Həbibbəylinin "Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi" (Azərbaycan, türk, rus, ingilis, çin, alman və gürcü dillərində, 176 s.), Teymur Kərimlinin "Nizami Gəncəvi və tarix" (240 s.), Nailə Vəlixanlının "Nizami Gəncəvi və Azərbaycan Atabəyləri dövləti" (kataloq, 16 s.), Əlimuxtar Muxtarovun "Nizami Gəncəvi obrazı bədii ədəbiyyatda" (206 s.) və digər kitablar diqqəti cəlb edir.

Beləliklə, Nizami Gəncəvi irsinin toplanması, indiyə qədər məlum olmayan əlyazmalarının üzə çıxarılması, əsərlərinin təkar nəşr olunması, zəngin yaradıcılığının tədqiq edilməsi bir daha sübuta yetirir ki, bütün bunlar təkcə milli iş deyil, həm də beynəlxalq əhəmiyyətə malik vacib məsələ, dövlət əhəmiyyətli işdir. Nizami Gəncəvinin timsalında klassik irsə münasibət bütövlükdə xalqa sevgi, onun illər boyu topladığı sərvətə, xəzinəyə münasibət deməkdir. Buna görə də klassik irsin nəşri sahəsində qazanılmış təcrübələrin ümumiləşdirilməsi, tərtibçilərin spesifik biliklərinin və məsuliyyət artırılması əsas tələblərdən olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycan yazıçılarının X qurultayı ərəfəsində gənc nəsildən olan yazıçı və şairlərin bir qrupu ilə görüşdə giriş sözü: Bakı, Prezident sarayı, 29 oktyabr 1997-ci il / <https://lib.aliyevheritage.org/az/1736376.html>

2. Arzumanlı, Vaqif. Nizami Gəncəvinin dünya şöhrəti: Monoqrafiya. – Bakı: "Elm"; Azərbaycan Ensiklopediyası" NPB, 1997. – 184 s.

3. Bertels, Y. Böyük Azərbaycan şairi Nizami [Mətn]: Epoxası - həyatı - yaradıcılığı / SSRİ EA Azərbaycan filialı, Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutu. – Bakı: AAEF, 1940. – 150 s.

4. Bünyadova, Şirin. Nizami və etnoqrafiya / Red. T.Məhərrəmov; Azərbaycan Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutu Arxeologiya və Etnoqrafiya Sektoru. – Bakı: Elm, 1992. – 156 s.

5. Əlizadə Məmməd Mübariz. Nizami Gəncəvi (s.109-194) / Azərbaycan ədəbiyyatı: 3 cildde. C.1 (Ən qədim dövrlərdən XVIII əsrin sonuna qədər). – Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1960. – 592 s.

6. Kərimli, Teymur. Nizami və tarix / Elmi red.: Y.Qarayev; Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. – Bakı: Elm, 2002. – 244 s.

7. Nizami Gəncəvi: Bibliografiya / Tərt. ed.: M.İbrahimova, G.Misirova; ixt. red. və burax. məsul K.Tahirov; red. M.Vəliyeva; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – Bakı, 212. – 632 s.

8. Nizami Gəncəvi. Sirlər xəzinəsi (Filoloji tərcümə: Rüstəm Əliyev). – Bakı: Elm, 1981. – 248 s.

9. Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin (Filoloji tərcümə: Həmid Məmmədov). – Bakı: Elm, 1981. – 376 s.

10. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun (Filoloji tərcümə: Mübariz Əlizadə). – Bakı: Elm, 1981. – 292 s.

11. Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl (Filoloji tərcümə: Rüstəm Əliyev). – Bakı: Elm, 1983. – 360 s.

12. Nizami Gəncəvi. İsgəndərnamə (Şərəfnamə. Filoloji tərcümə: Qəzənfər Əliyev; İqbalnamə. Filoloji tərcümə: Vaqif Aslanov). – Bakı: Elm, 1983. – 652 s.

13. Nizami Gəncəvi. Lirika (Filoloji tərcümə). – Bakı: Elm, 1981. – 164 s.

14. Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasının şərh və lüğət (anonim əlyazma) / transliterasiya edən, nəşrə hazırlayan, və ön söz müəll. Ə.Nəcəfzadə. – Bakı: Elm, 2019. – 88 s.

15. Nizami Gəncəvinin elmi baxışlarının təhlilinə həsr edilmiş monoqrafiya işıq üzü görüb / <https://science.gov.az/az/news/open/17160> (11.06.2021)

16. <https://science.gov.az/az/news/open/18119> (19.10.2021).

17. Nizami Gəncəvi irsinin kitabxanada təbliği (tərtib edən Səyyarə Məmmədova, elmi redaktoru Məmməd Əliyev). – Bakı, Mərkəzi Elmi Kitabxana, 2021. – 92 s.

18. MEK tərəfindən "Nizami Gəncəvi İli"ne daha bir layiqli töhfə / <https://525.az/news/173824-mek-terefinden-nizami-gencevi-iline-daha-bir-layiqli-tohfe> (12.08.2021)

19. Məmmədov, Zakir. Nizaminin fəlsəfi düşüncələri / Red.: A.M.Şükürov; Azərbaycan Elmlər Akademiyası Bəhmənyar adına Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu, "Elm" Redaksiya-Nəşriyyat və Poliqrafiya Mərkəzi. – Bakı: Elm, 2000. – 84 s.

20. Rzayev, Fərman. Nizami Gəncəvi və teatr: Monoqrafiya / Elmi red. R.H.Abdullayev; elmi məsləhətçi. İ.S.Kərimov; AMEA, Memarlıq və İncəsənət İn-tu. – Bakı: Elm, 2008. – 372 s.